



הרב יהודה הלוי עמיהי

מכירת ארבע אמות בארץ ישראל לצורך קיום מצוות השמיטה

הקדמה

הוקמה חברה חדשה שתשכיר לכל יהודי ד' אמות רבועות בעבור סך מסוים לכל חודש. אדמות אלו יזרעו ויעובדו עד השביעית, ולאחר מכן יופקרו כדי שהכול יוכלו ליהנות מהפירות. בפעולה זו, מבטיחים המארגנים, יהיו קוני ד' האמות הללו ל'גיבורי כח עושי דברו', ויזכו לראשונה בחייהם לקיים מצוות עשה של 'ושבתה הארץ שבת לד' ומצוות 'והשביעית תשמטנה ונטשתה'. האומנם זו הדרך לקיים את מצוות השמיטה בכלל ואת מצוות 'ושבתה הארץ' בפרט?

א. מצוות שאינן בגוף האדם

תחילה עלינו לבאר מניין שיש להשתדל בקיום מצוות שאין יכולת לקיים אותן באופן הרגיל? האם על האדם לקנות בית עם גג כדי לעשות מעקה לגג; האם עליו לקנות אתון כדי לקיים מצוות פטר חמור; האם עליו לקנות בהמה כדי לקיים מצוות עשה של 'למען ינוח שורך', וכדומה?
נאמר בגמרא (מנחות מא ע"א):

דמלאכא אשכחיה לרב קטינא דמיכסי סדינא (מלאך פגש את רב קטינא עטוף בסדין שהוא כסות לילה ובלא ציצית), אמר ליה: קטינא, קטינא, סדינא בקייטא (סדין בקיץ) וסרבלא בסיתוא (סרבל בחורף, אין לו ד' כנפות ופטור מציצית), ציצית של תכלת מה תהא עליה? אמר ליה (קטינא למלאך): ענשיתו אעשה? אמר ליה (המלאך לרב קטינא): בזמן דאיכא ריתחא ענשינן (בזמן שיש כעס מענישים גם על כך שלא לובשים ציצית)....; אלא הכי קאמר ליה (המלאך לרב קטינא): טצדקי למיפטר נפשך מציצית (תבקש תחבולות לפטור עצמך מציצית?!).
ה'תוספות' (ד"ה הכי קאמר) אומרים שכיוון שאנו מכריעים שציצית היא 'חובת האדם', על כן מענישים את מי שמנסה להתחמק ממצווה זו. אבל במצוות שאין בהן 'חובת האדם', אין מענישים את האדם, שהרי אין לו חובה. וכתב על כך ה'שפת אמת' (מנחות שם):

כוונתם דבמצוה שבגופו ודאי שייך למהדר אחריו להשלים גופו בכל המצות, אבל אי חובת טלית היא, אין סברא שיהא מוטל עליו ליקח טלית כדי לקיים בהטלית

המצוה, כמו דלא מצינו שיהא חייב לקנות שדה כדי להפריש תרומות ומעשרות וכדומה.

למדנו מדברי ה'שפת אמת' שרק במצוות שבגוף האדם, יש להתאמץ ולקנות ולעשות, אבל במצוות שאינן בגוף האדם, אין חובה כלל להתאמץ ולקנות. ולכן אין חובה לקנות שדה כדי להפריש תרומות ומעשרות, וברור שאין חובה לקנות שדה על מנת לשמטה, ולא חמור לקיים בו מצוות פטר חמור. דעת הרמב"ם¹ היא שאפילו ציצית, שהיא חובת האדם, אין חובה להתאמץ ולקיימה אלא על החסיד שהוא מעולה במידות, אבל אדם רגיל אין לו חובה אפילו לקנות ציצית על מנת ללבושה, אף שהיא חובת הגוף.² כשיטה זו מוכח גם מדברי הגמרא (חולין פד ע"א) לגבי קודשי בדק הבית שנשחטו ואסורים בהנאה, ולכן פטורים מכיסוי הדם. הגמרא שואלת: אם כן, שיפדה את קודשי בדק הבית ויהיו מותרים באכילה, וממילא יתחייב בכסוי הדם?! על כך שואלים 'תוספות' (ד"ה וליפרקינהו): 'תימה מנלן שצריך לפדותו ולהתחייב בכסוי'. שאלת 'תוספות' באה מכיוון שאין כאן חובת הגוף לפדות קדשי בדק הבית, ואם כך ברור שאין חובה לעשות פעולה המחייבת, ובודאי לא פעולה הדורשת הוצאת ממון. ועוד האריך בכך בספר 'נחלת יהושע'.³ יוצא אפוא שאין חובה על האדם להשתדל בקיום מצוות שאינן בגופו של אדם.

ב. תרי"ג מצוות כנגד תרי"ג איברים

השאיפה לקיים כל המצוות אפילו שאינן בגופו של אדם, אינה משום חובה הלכתית אלא היא שאיפה רוחנית, ויסודה בסודה של תורה. הגר"ח וויטאל זצ"ל בספרו 'שערי קדושה' (ח"א ש"א) מפתח מאוד את התפיסה שהגוף הוא לבוש של הנשמה, והמצוות מקיימות את הגוף ונותנות חיות לכל אחד ואחד מאבריו:

גוף האדם איננו האדם, אבל הוא ענין לבוש אחד תתלבש בו נפש השכלית, אשר היא האדם עצמו בעודו בעוה"ז ואחר הפטירה יופשט מעליו הלבוש הזה ויתלבש בלבוש זך נקי רוחני... וכל איבר מן רמ"ח איברים נזון ממצוה פרטית המתיחסת לאותו אבר, וכאשר יחסר לאדם קיום איזו מצוה גם האבר הפרטי המתיחס למצוה יחסר ממנו מזונו הנמשך לו מד' אותיות ההוי"ה, כמ"ש ואתה מחיה את כלם, ובהם תלויים כל המצוות... ונמצא האבר ההוא מת לגמרי ובהסתלק הקדושה ממנו אז יתלבש בו רוח הטומאה... ולכן צריך האדם לחפש בכל כחו לקיים כל תרי"ג מצוות, וכאשר יקיים איזה מצוות עשה יכוין להסיר מהאבר הפרטי של נפשו המתיחס אל המצוה ההיא זוהמת הקליפה ההיא.

1. רמב"ם, הל' ציצית פי"ג הי"א.

2. עי' רבינו יונה, שערי תשובה, שער ג מדרגה שניה אות כב.

3. נחלת יהושע, (מטיקטין), סי' כ.



אנו לומדים שעל האדם לחפש לקיים את כל התרי"ג מצוות, לא מעיקר הדין אלא כדי להשלים את גופו ונפשו בשלמות, שהרי בהיחסר לו מצווה אחת ממילא גם אבר מסוים מגופו יש בו זוהמה. יסוד זה הובא בפסיקתא דרב כהנא (פרשה יב ד"ה א ר' יהודה):
בסיני נצטווה תרי"ג מצוות, מאתים וארבעים ושמונה מצוות בעשה, ושלוש מאות וששים וחמש מצוות בלא תעשה. מאתים וארבעים ושמונה מצוות בעשה, כנגד מאתים וארבעים ושמונה איברים שיש באדם, כל אבר ואבר אומר לאדם בבקשה ממך עשה בי את המצוה הזאת.
גם 'נפש החיים'⁴ האריך לבאר את העניין של התאמת תרי"ג מצוות לתרי"ג אברים. נמצאנו למדים שצריכה להיות רדיפה לקיום המצוות כולן, כדי להשלים את גופו ונפשו של האדם.

ג. לימוד נחשב כמעשה

ה'חפץ חיים' (מאמר 'תורה אור' פ"ד) הביא את דברי האר"י, והוסיף עליהם:
על ידי שמירת השס"ה לאוין והרמ"ח עשין נשלם צורת כל האדם, כי רמ"ח איברים שבאדם ושס"ה גידין מכוונים נגד הרמ"ח עשין והשס"ה לאוין והם המקיימין ומחייין צורת נפשו לעתיד לבוא בכל איבריו וגידיו... ויש לנו לשאול שאלה עצומה, התינוח בזמן שבהמ"ק קיים היה אפשר להשתלם כל מצוות התורה במעשה, ואף כי יש הרבה מצוות עשה שתלוי בכהנים לבד וכיו"ב שאין שייך לכל ישראל, י"ל כיון דכל ישראל נפש אחד נקראו וכמו שאמר הכתוב כל הנפש הבאה לבית יעקב... לכן אף המצוות שציווין רק על הכהנים וכיו"ב מועיל להשלמת הנפש של כלל ישראל... אבל בזמן שאין בהמ"ק קיים הלא יחסר מהכל מצוות מרובות שהרבה פרשיות שבתורה בנויות עליהן ובמה תושלם צורת הנפש לעתיד לבוא שהוא רק על ידי קיום כל העשין והלאוין שבתורה? ועל כרחינו צ"ל כמו שכתבו הספרים שהמצוות שאי אפשר לקיימן בפועל יושלמו על ידי הלימוד והחזרה בהן, שיחשוב הקב"ה כאלו קיים אותם בפועל כיון שעמל עליהן ומצפה שיבואו לידי קיום נחשב לו כמעשה.
החפץ חיים מורה שמצוות שאי אפשר לעשותן בפועל, יש לקיימן על ידי לימוד, והלימוד נחשב כמעשה.

ד. השלמת קיום המצוות בגלגול

הגר"ח ויטאל ('שער הגלגולים' פ"ד) כתב שאדם שיחסר לו קיום אחת המצוות הרי שיצטרך להשלימו, עד שיקיים את כל המצוות. ולכן אם חסרה אחת מהמצוות הרי

4. נפש החיים, שער ד פרק כט.

שיצטרך להתגלגל שוב בעולם כדי להשלים את אשר החסיר בעולם. וזה לשונו (ספר הגלגולים עמ' ח):

כל המצות שיש יכולת ביד האדם לקיימם בגלגולו כמו תפילין וכיו"ב צריך האדם לרדוף אחריהם ולקנות שדה ולקיים מעשרות, ואם לא קיימם מוכרח להתגלגל ולקיימם על כל פנים, ומצות הנוהגות גם שלא בפני הבית אלא שאין בידו לקיימם כמו פדיון הבן ויבום וחליצה יש בו חילוק... והמצוות התלויות בבנין בהמ"ק הנה כל הניצוצות שבאו קודם שנבנה בהמ"ק או בזמן בהמ"ק כולם צריכין להתגלגל או בכהנים, לויים ישראלים עד שיתוקנו כולם.

לא רק ששלמות האיברים תלויה בקיום כל המצוות, אלא אדם שלא קיים את כל המצוות גם חייב להתגלגל שוב לעולם כדי לקיים את כל המצוות. לפי דברים אלו, גם המצוות שתלויות בבית המקדש, נצטרך להתגלגל בכהנים ולוויים על מנת לקיימן.

ה. מצוות התלויות בארץ

למדנו מתורת הסוד שיש מקום לרדוף אחר קיום כל המצוות, אפילו שאינן תלויות בגוף האדם. אלא שנחלקו האם התיקון ייעשה על ידי לימוד ההלכות של המצוות שאינן נוהגות כיום, או שיש לקיימן למעשה ממש, ולכן צריך לחזור בגלגול על מנת לקיימן. אלא שיש לעיין בדברי הגר"ח ויטאל: הרי המעשרות בימינו אינם חיוב תורה אלא מדרבנן,⁵ ובכל אופן כתב שיש לרדוף ולקיים את המצווה מדרבנן. אך האם קיום מצוות מדרבנן מביא לשלמות בגופו ונפשו של אדם כפי שמביא לה קיום המצוות מדאורייתא? לעניין הפרשת תרומות ומעשרות, מצאנו אמנם שהיו מזכים לבני חו"ל שיעשו עבורם בארץ את המצוות התלויות בה. וכן כתבו באגרות תלמידי הגר"א,⁶ שעל פי עצת הגר"ח מוואלוז'ין קנו קרקעות וזיכו לקונים בחו"ל, על מנת לקיים מצוות התלויות בארץ, והכספים הועברו לעניי צפת שסבלו חרפת רעב.⁷ נראה שהיה בכך יותר בגדר זכות לקיום היישוב היהודי בארץ ישראל, מאשר עצם קיום המצווה. אמנם האדר"ת היה מהדר מאוד בקיום המצוות, והוא כותב (נפש דוד אות מו) שהשתדל מאוד לקיים מצוות מתנות כהונה: זרוע, לחיים וקיבה כדת, ושלח במיוחד כסף לארץ ישראל שיקיימו בעבורו מצווה זו. אבל תרומות ומעשרות לא שלח שיקיימו בשבילו בארץ ישראל. ונראה שסבר שיש להשתדל רק בקיום מצוות דאורייתא, ומתנות כהונה נוהגות בזמן הזה מדאורייתא.⁸ אבל תרומות ומעשרות נוהגים מדרבנן, ולכן לא השתדל כלל לקיים.

5. רמב"ם, הל' תרומות פ"א הכ"ב.

6. הובא בפתיחה לפאת השלחן.

7. אגרות תלמידי הגר"א, אגרת א, משנת תק"ע, מובא בפתיחת לפאת השלחן.

8. עי' שו"ע, יו"ד סי' סא סעי' כא.



ו. שליחות במצוות התלויות בארץ

ה'כרתי ופלט⁹ הביא את מנהג חסידים ואנשי מעשה מחוץ לארץ לשלוח מעות לארץ ישראל לקנות להם בהמות בארץ, ולהפריש מהם ראשית הגז, זרוע, לחיים וקיבה. על כך הקשה: הרי כלל נקוט בידינו שכל דבר שאדם אינו יכול לעשות בעצמו, גם אינו יכול לשלוח שליח לעשות עבורו. וכפי שכתבו ה'תוספות'¹⁰ שאם הדבר ב'יד המשלח', הרי זה נחשב כ'בידו', אבל מכיוון שבחו"ל אינו יכול לעשר, אם כן אין המשלח יכול למנות שליח שיעשר בעבורו בארץ ישראל. כשיטה זו גם נכתב ב'שדה הארץ'.¹¹ ב'חזון עובדיה'¹² הביא דעת מהרי"ט,¹³ שכתב שאם המשלח אמר ברורות שהוא רוצה שהשליח יעשה את השליחות, אף שהוא כעת אינו נמצא במקום, הרי הוא יכול למנות שליח. על כן גם בתרומות ומעשרות אפשר למנות שליח שיעשר במקומו, אף על פי שהמשלח בחו"ל, כיוון שאין זה אלא מרחק גיאוגרפי ויכול לבוא לארץ ולעשר. ועיי"ש שהאריך בראיות לכך בויכוח האם אפשר למנות שליח למי שאינו יכול לעשר במקומו. כפי שהבאנו לעיל, היו הרבה אחרונים ששלחו שליחים לא"י שיפרישו בעבורם (בייחוד ראשית הגז ומתנות כהונה), וכפי שפסק ה'חכמת אדם'¹⁴ שאדם בחו"ל יכול למנות שליח להפריש תרומות ומעשרות בארץ.

יש לעיין האם כלל זה שייך גם בהשבתה בשביעית. בשלמא פעולות של עשייה (הפרשת תרומות ומעשרות או נתינת זרוע, לחיים וקיבה) ישנה פעולה מעשית שהשליח עושה, ועל כן מינה אותו המשלח. אבל בהשבתה, אדם אינו עושה דבר, מניין שיש בכך שליחות? האם מכיוון שתושב ארץ ישראל ישבות בשליחות המשלח, המשלח יקיים בזה מצווה? אמנם יש דעות שמצוות 'ושבתה הארץ' היא על הקרקע שתשבות, ולכאורה הקרקע של המשלח שובתת ואין עובדים בה. אבל כפי שכתבו הרב קוק והחזו"א¹⁵ אין מצווה עצמית של שביטה, אלא המצווה היא שאדם לא יעבוד בקרקע וישבות בה, ואם כן משמע שזהו דין על האדם שלא יעשה, ולכאורה אין בכך שליחות.

ז. גיבורי כוח

על 'גיבורי הכוח' בשביעית אומר המדרש (ויקרא רבה פ"א):

גיבורי כח עושי דברו במה הכתוב מדבר? א"ר יצחק בשומרי שביעית הכתוב מדבר, בנוהג שבעולם אדם עושה מצוה ליום א', לשבת אחת, לחודש א', שמא לשאר ימות השנה? ודין חמי חקליה ביירה כרמיה ביירה ויהבי ארנונא ושתיק יש

9. כרתי ופלט, סי' סא ס"ק ה.

10. תוספות, נזיר יב ע"א, ד"ה מ"ט.

11. שדה הארץ, ח"ג או"ח סי' יא.

12. חזון עובדיה, תרו"מ, עמ' קע.

13. שו"ת המהרי"ט, ח"ב חוה"מ סי' כג.

14. חכמת אדם, שער מצוות הארץ פ"ח.

15. שבת הארץ, קונטרס אחרון סי' א. חזו"א, סי' יז ס"ק כה ד"ה ובזמן הזה.

לך גבור גדול מזה? וא"ת אינו מדבר בשומרי שביעית נאמר כאן עושי דברו ונאמר להלן (דברים טו) וזה דבר השמיטה מה דבר שנאמר להלן בשומרי שביעית הכתוב מדבר אף דבר האמור כאן בשומרי שביעית הכתוב מדבר. המדרש אומר שאנשים הרואים שדוניהם כשהן בורות, וכן כרמם שהוא בור, ולא עוד שצריכים לשלם מס למלכות, ובכל זאת שותקים, הם הנקראים 'גיבורי כח'. המדרש מדבר על אדם ששדהו היא פרנסתו, שכל שנה ושנה חי ממנה ומתפרנס ממנה, והנה כעת בשביעית היא בורה; וכן כרמו נותן יינו, שכל שנה מוציא ממנו את לחמו והשנה אינו מניב, הרי זה 'גיבור כוח' לשמוע בקול דברי הקב"ה, להניחם בורים ולא לעבדם. ברור שאין הכוונה לאדם שפרנסתו ממקום אחר ואינו מאבד אפילו מעט מן המעט מפרנסתו, אלא קנה חלקה שאיננו יודע את מקומה כלל, ואיננו יודע מהי מגדלת, והוא מפקירה, מה 'גבורת כוח' יש בזה?

סיכום

1. אין חובה הלכתית לרכוש דברים כדי לקיים מצוות שאינן בגופו של אדם.
2. אין חובה הלכתית לרכוש חלקות כדי לקיים מצוות שמיטת הקרקע.
3. מתורת הסוד להשתדל לקיים את המצוות כולן.
4. נראה שההשתדלות היא בייחוד במצוות דאורייתא. מצוות דרבנן, יש שנהגו להשתדל לקיימן, ובייחוד אם הכספים עוברים לעניי ישראל לחזקם, ולא לאנשים שמרווחים מכך.
5. מצוות שאינן באפשרותנו לקיימן בזמן הזה, יש להשתדל ללמוד את הלכותיהן.
6. נחלקו האחרונים האם אפשר למנות שליח להפריש תרומות ומעשרות בארץ, אבל נראה שבהשבתה אין מועילה שליחות.
7. 'גיבורי כוח' בשביעית הם החקלאים המשמטים את השדות שהן פרנסתם האמיתית. כל המסייע בידם לקיים את מצוות השמיטה, הרי הוא שותף עם 'גיבורי כוח'.

